

УДК [94:355.231.1]:930.253(477-25)"1849/1919"

Т. О. БУЛГАКОВА*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОГО ВОЛОДИМИРСЬКОГО КАДЕТСЬКОГО КОРПУСУ (за документами Державного архіву м. Києва)

Висвітлюються питання створення, функціонування Київського Володимирського кадетського корпусу, ролі його в системі освіти Російської імперії. Його становище під час революційних подій 1917–1919 рр. і періоду українського національно-визвольного руху.

Ключові слова: військово-навчальний заклад; Київський кадетський корпус; вихованці; успішність; викладачі; офіцери-вихователі; розпорядження.

Розвиток військової освіти в Російській імперії в XIX ст. і зокрема в Україні, яка на той час перебувала в її складі, є надзвичайно цікавою темою для дослідження, оскільки складається з багатьох аспектів, що потребують окремого вивчення. Одним із них є історія створення та функціонування Київського Володимирського кадетського корпусу. Її можна простежити, досліджуючи документи, що знаходяться в Державному архіві м. Києва. Київському кадетському корпусу присвячений окремий фонд, до якого належать 2520 справ, що охоплюють період з 1849 до 1919 р. Серед документів фонду: накази, циркуляри Головного штабу військово-навчальних закладів, розпорядження, рапорти, контракти; листування щодо заснування навчального закладу і будівництва приміщень, протоколи засідань педагогічної ради, виховного комітету; звіти про навчальну роботу, програми, кількість кадетів у відділеннях, їх успішність, річні звіти про стан дисципліни вихованців; фінансові звіти корпусу, атестаційні справи офіцерів-вихователів, викладачів та медичного персоналу тощо. На окрему увагу заслуговують документи 1917–1919 рр., до них належать прокламації Київського комітету РСДРП(б), листування з органами влади Української Держави, їхні розпорядження до виконання тощо.

Мета статті – дослідити історію Київського кадетського корпусу, використовуючи документи Державного архіву м. Києва, зокрема не опубліковані раніше та ті, що мають наукову новизну. Крім того, визначити за документальною базою місце і роль Київського кадетського корпусу в системі тогочасної військової освіти, виявити особливості цієї системи на прикладі розвитку корпусу.

Кадетські корпуси – середні військово-навчальні заклади закритого типу, були розповсюджені в Російській імперії у XVIII–XIX ст. У них

* *Булгакова Тетяна Олегівна* – кандидат історичних наук, головний методист Державного архіву м. Києва.

готували військових офіцерів з дітей дворян, а згодом у корпуси почали приймати дітей і інших суспільних прошарків. Слід зазначити, що з січня 1852 р. згідно з царською заборонаю кадетські корпуси перестали приймати синів генералів, штаб та обер-офіцерів на навчання за державний кошт, хоча вони мали можливість без обмежень вступати до корпусів і навчатися власним коштом¹. У так званих неранжированих кадетських корпусах (або корпусах 2-го класу) була запроваджена чотирирічна форма навчання, після цього вихованців переводили до кадетських корпусів першого класу для завершення навчання.

Єдиної системи, програм та структури навчання і виховання в кадетських корпусах не було. Під час проведення військової реформи у 1863 році кадетські корпуси реорганізували на військові гімназії, в яких зберігся військовий розпорядок і форма. У 1882 р. всі військові гімназії знову стали кадетськими корпусами, з посиленням військової спрямованості навчання та виховання та заміною цивільних викладачів офіцерами².

Створення кадетського корпусу в Києві було ініційовано російським імператором Миколою I. Він сам обрав місце розташування майбутнього корпусу в місцині під назвою «Шулявщина», серед гаю на березі річки Либідь. До 1847 р. дворянами Київської, Подільської, Волинської, Херсонської та Таврійської губерній було зібрано 200 тис. карбованців, які було спрямовано на будівництво корпусу.

Після передачі зазначеної території, яка належала на той час митрополитському дому, розпочинаються будівельні роботи. 10 травня 1850 р. відбулися урочисті закладки будівлі першого корпусу. За розпорядженням царя було створено спеціальну комісію, яка мала опрацювати проект, а потім наглядати за будівництвом. Зведенням споруд керував архітектор І. Штром³.

31 жовтня 1851 р., за наказом головного начальника військово-навчальних установ, корпусу надали приміщення 2-ї Київської гімназії: цегляний головний корпус на три поверхи, цегляний двоповерховий житловий флігель, цегляний нежитловий флігель зі стайнями, сараями, коморами, льодовнями, сушарками та сінниками⁴. Для облаштування вихованців корпус одержав 205 ліжок, 225 табуретів, шафи для гардероба, бібліотеки, буфету, окремо весь комплект меблів для лазарету, а також парти для класів, кафедри, дошки, інші меблі для забезпечення навчального процесу, а також меблі та приладдя для кухні та їдальні⁵. Окрім цього, у жовтні 1851 р. корпус отримав відчутне фінансування з державної скарбниці – 10 тис. карбованців сріблом⁶.

1 січня 1852 р. за розпорядженням російського імператора, неранжирований Київський Володимирський кадетський корпус було урочисто відкрито, про що рапортував перший завідувач корпусом полковник лейб-гвардії Фінляндського полку Адольф Вольський⁷.

Від початку функціонування Київського кадетського корпусу велика увага приділялася рівню навчання, завідувачем були залучені найкращі тогочасні сили викладачів та вихователів, зокрема серед них було два професори: Борель і Старовський⁸. Перший навчальний рік показав, що підготовка дітей є досить низькою, і більшість кадетів не змогла перейти до наступного класу. Проте незабаром завдяки наполегливій роботі викладачів та вихователів було досягнуто відчутних успіхів в організації навчально-виховного процесу.

У 1852 р. за наказом Головного начальника військово-навчальних закладів було організовано літній табір для кадетів на час канікул, де приділялася увага як відпочинку, так і фізичному та розумовому розвитку⁹. І надалі літні табори відігравали значну роль у системі військової підготовки кадетів. Київський табір з дерев'яними бараками розташувався у Кадетському гаю. Вихованці старших класів перебували там після іспитів упродовж шести тижнів. Заняття в таборі поділялися на практичні та теоретичні. До практичних занять належали: стройовий вишкіл, гарнізонна і польова служби (вилучені з програми у 1888 р.), військові прогулянки, стрільба дробинами, визначення відстані без застосування приладів, гімнастика і фехтування, плавання, польова топографічна робота. Теоретичні заняття полягали в ознайомленні з відомостями, обов'язковими для кожного рядового, даними про гарнізонну і польову службу, в опануванні топографічного креслення. Для підготовки кадетів до повторних іспитів запрошували репетиторів. Весь побут у таборі був улаштований на зразок побуту військових таборів. Кадети виконували обов'язки вартових, самі будували укріплення, стріляли з карабінів¹⁰.

У жовтні 1852 р. корпус відвідав російський імператор Микола I. Для його урочистої зустрічі на плацу був вишикуваний батальйон кадетів. Цар оглянув приміщення корпусу, класи, лазарет, кадетську і солдатську їдальні, розмовляв з вихованцями. Директорові корпусу запропонував посилити викладацький склад, залучивши професорів з Університету св. Володимира. Загалом цар залишився задоволений побаченням, виказуючи упродовж візиту своє позитивне ставлення до директора корпусу полковника А. Вольського, який за результатами цього відвідання був нагороджений орденом св. Анни II ступеня¹¹.

Київський кадетський корпус перебував під патронатом царської родини. Корпусу приділялася особлива увага, про це свідчать подарунки від імені членів царської родини. Так, у листопаді 1852 р. цесаревичем корпусу було подаровано ікону св. Олександра Невського¹². А після урочистого відкриття 17 серпня 1857 р. неранжированого Володимирського Київського кадетського корпусу як корпусу 1-го класу з семирічним терміном навчання у квітні 1858 р. корпусу було надіслано прапор разом із грамотою, підписаною царем¹³.

На той час зведення будівлі корпусу було завершено, і кадети переїхали до нової оселі (сучасна адреса – Повітрофлотський проспект, 6).

17 квітня 1858 р. у корпусній православній церкві відбулася урочиста відправа, після якої пролунав 101 постріл з гармат, привезених на навчальний плац корпусу. Кадети в бойовій амуніції були вишикувані на плацу для церемонії освячення прапора. Після оголошення змісту царської грамоти було здійснено обряд освячення прапора та вишикуваних на плацу кадетів. Корпусний священик Колосов прочитав присягу, яку за ним повторили кадети. Батальйон пройшов повз прапор церемонійним маршем. Потім прапор з почесними віднесли на квартиру до директора корпусу¹⁴.

У повноформатному Володимирському київському кадетському корпусі першорядне значення надавалося військовому вишколу. Водночас кадети здобували досить ґрунтовну загальноосвітню підготовку, яка забезпечувалась педагогічним складом корпусу. Крім того, викладати деякі навчальні дисципліни запрошували фахівців провідних університетів країни та закордонних навчальних закладів. Так, у 1888–89 навчальному році з кадетами проводили заняття викладачі Київського, Санкт-Петербурзького, Московського, Дерптського університетів, Санкт-Петербурзької духовної академії, які мали ступінь кандидатів наук. У корпусі також викладали: В. Дуссал (викладач французької мови з ліцею Бонапарта в Парижі), І. Радошевич (учитель малювання з Берлінської академії мистецтв), С. Ланчевський (з Варшавського танцювального училища) та інші¹⁵.

Обсяг та рівень викладання навчальних предметів були достатніми, щоб кадети могли продовжити військову освіту або службу в армії. Наприклад, у 1861 р. на підготовчому курсі викладали: Закон Божий, російську, німецьку і французьку мови, арифметику, каліграфію, малювання; на загальному курсі до них додавалися: тригонометрія, географія, фізика, ботаніка, зоологія, топографія; на спеціальному курсі додатково: законодавство, статистика, хімія, фортифікація, артилерія, тактика, військова історія тощо¹⁶.

Про високий рівень навчання та виховання свідчить також і успішність кадетів. Так, за підсумками роботи корпусу у 1887–88 навчальному році із 541 кадета дуже гарні успіхи мали – 26, гарні – 139, задовільні – 228, слабкі – 3. Незадовільні оцінки одержали 66 кадетів. Серед них 57 залишено на повторний курс, відраховано за незадовільне навчання – 7, за незадовільну поведінку – 2¹⁷. За результатами іспитів переведено до військових училищ: Першого Павлівського – 6 кадетів, Другого Костянтинівського – 14, Третього Олександрівського – 20, Миколаївського кавалерійського – 3, Михайлівського артилерійського – 6, Пажеського корпусу – 3¹⁸. Окрім цього, випускники корпусу мали змогу вступати і до цивільних інститутів, зокрема Політехнічного¹⁹, а також до середніх механічно-технічних училищ; при вступі до останніх кадети, що пере-

йшли до 7-го класу, зараховувалися без додаткових іспитів²⁰, що теж свідчило про рівень знань, отриманих під час навчання у корпусі.

До 1863 р., тобто до часу реорганізації кадетських корпусів на військовій гімназії, частину кадетів випускали офіцерами. Так, у 1862 р. випущено офіцерами 26 вихованців²¹, у 1863 р. – 31, з яких в артилерію – 5, кавалерію – 8, піхоту – 15²².

Для військових занять, вивчення зброї та вправ з нею корпус отримував її з різних арсеналів. Так, у 1857 р. з київського, московського, Санкт-Петербурзького арсеналів, а також з іжевського й тульського заводів корпус одержав вогнепальну, холодну, ручну зброю²³. Крім вивчення зброї, кадети муштрованої роти (6–7 класи) вправлялися зі стрільби з карабінів „сколлер” зменшеним зарядом. Для цього на території корпусу було збудовано тир. Набої замовляли через військове міністерство.

Кадетські корпуси регулярно перевірялися чиновниками Головного управління військово-навчальних закладів та військовим міністром. Так, військовий міністр відвідав корпус у кінці 1902 р. За результатами міністерської перевірки корпусу було висунуто ряд зауважень і запропоновано відреагувати на них. Зокрема міністр відзначив, що кадетські шинелі залишилися на зиму не підшиті байковою підкладкою; у корпусній залі для зборів з боків поставлені лавки для чаювання, що значно зменшує її розміри; кадетами молодших рот видається по 2 сніданки, що не передбачено інструкцією господарсько-адміністративної частини військово-навчальних закладів²⁴. У поясненні директора корпусу щодо цих порушень, зокрема стосовно сніданків, зазначалося, що така практика запроваджується вже багато років і виправдовує себе, кадети дуже задоволені і цінують такий розпорядок. Однак до корпусу надійшло розпорядження скасувати 2-й сніданок, а також виправити інші недоліки, вказані військовим міністром. З цього можна зробити висновок, що навіть позитивні дії, перевірені часом, відкидалися, якщо вони не відповідали розробленим раніше інструкціям та статутам.

Загальноосвітня й військова підготовка в корпусі була пов'язана з організацією виховної роботи, зміцненням дисципліни серед кадетів. Цьому сприяли також відповідний режим, усталений в навчальному закладі, дотримання вихованцями військових традицій тощо. Безпосередньо виховну роботу провадили штатні вихователі й т. зв. «дядьки» (з нижніх чинів). Наприклад, у 1888–89 навчальному році за штатним розкладом у корпусі налічувалась 21 особа, з них підполковників – 3, капітанів – 7, штабс-капітанів – 5, поручників – 4, статських радників – 2²⁵.

Характеризуючи організацію виховної роботи в корпусі, треба відзначити, що чільна увага приділялася зміцненню дисципліни серед вихованців. У корпусі суворо пильнували за дотриманням статутних правил, норм поведінки, ретельно фіксували будь-які порушення дис-

ципліни. Для цього існували виховні журнали, де вихователь занотовував порушення. Інструкції передбачали в кадетських корпусах покарання вихованців за такі провини: порушення благочиння на молитві, ухилення від релігійних обов'язків, бійка і сварка, спонукання товаришів до порушення правил, присвоєння чужої власності, обман, свавілля, псування і втрата речей, цинізм, паління, неслухняність, порушення порядку взагалі, неохайність, ледарство, неухважність та порушення порядку в класі, неввічливість тощо²⁶.

Суворість покарання могла бути різною – від виховної бесіди або зниження балу за поведінку до тілесного покарання і виключення з корпусу. Слід зазначити, що у Володимирському кадетському корпусі з початку роботи зрідка практикували тілесні покарання. Наприклад, у 1854 р. у Київському кадетському корпусі не було застосовано жодного такого покарання, тоді як у Михайлівському Воронезькому кадетському корпусі – 168 за рік, в тому числі 138 – за ледарство, що відображено у загальній відомості про кількість тілесних покарань у військово-навчальних закладах за навчальний рік²⁷. Також як приклад непопулярності тілесних покарань у корпусі можна відзначити випадок, що стався 11 жовтня 1901 р. у 7-му класі корпусу. Кадети вчинили масовий бешкет після відбою, здійснили «виїзд» з клозету, сидячи один на одному, з галасом і криком, ламаючи на своєму шляху табурети, після чого втекли до себе в казарму; вихователь ще довго не міг їх заспокоїти. Випадок розглянули на засіданні педагогічного комітету корпусу, де з'ясовувалось у кадетів про причини такої поведінки. Кадетів було розподілено на категорії за ступенем вини у скоєному. Так, до першої категорії увійшли ті кадети, що заохочували інших до бешкетування. До них було застосовано покарання – виключення із закладу під опіку батьків до початку іспитів зі зниженням балів за поведінку та відстороненням від занять у закладі з подальшим переведенням їх до інших кадетських корпусів. Деяким знижено бали за поведінку, з іншими проведено виховні бесіди. Про всі такі випадки доповідали Головному начальнику військово-навчальних закладів²⁸.

Відзначимо, що засідання педагогічного комітету під головуванням директора корпусу відбувалися регулярно, на них вирішувалися поточні питання навчального процесу, атестації викладачів, стану успішності і дисципліни вихованців, режиму дня і чергувань. Комітет розглядав кожне порушення дисципліни, і покарання винних кадетів визначалося в наказах директора корпусу. Наприклад, наказом від 3 грудня 1914 року було знижено бали за поведінку кадетам 3-ї роти з 4 на 3 за спробу обманути викладача під час письмової роботи; окремим кадетам з 5 на 4 за паління тощо²⁹.

Звичайно, в корпусі існувала також система заохочень кадетів за відмінне навчання та поведінку. Це були: усна відзнака у присутності товаришів; письмові добрі відгуки, які надсилали батькам; відпустка на

святкові дні додому або у місто, додавання балів за поведінку, зведення в єфрейтори, унтер-офіцери та фельдфебелі (1885 року), запрошення на обід до наступника престолу. Були також випадки переводу з Володимирського кадетського корпусу до пажеського корпусу в Санкт-Петербурзі³⁰.

У системі виховної роботи в кадетських корпусах чільне місце відводилося релігійному вихованню. У переліку порушень, за які кадети могли бути покараними, першими зазначалися провини, пов'язані з відправленням релігійних обрядів. У щорічних звітах корпусу була спеціальна графа про моральність кадетів, де їхні вчинки оцінювалися як "відмінні" або "погані"³¹. Релігійні відправи відбувалися у корпусній православної церкви та католицькій каплиці. Велику увагу приділяли викладанню Закону Божого, для чого до корпусу було запрошено досвідчених викладачів-богословів. Так, у 1888 році у корпусі курс викладали кандидати богословських наук із Санкт-Петербурга та пастор Дерптського університету³².

У корпусі також здійснювалась культурно-просвітницька робота. У вітальні кожної роти стояли шафи з ротної бібліотеки, де кадети могли брати книги і газети для прочитання. Влаштувалися літературно-вокальні вечори. Наприклад, у день корпусного свята 10 грудня 1915 р. 60 кадетів відвідали госпіталь з пораненими на війні солдатами, влаштували їм концерт, який складався з гуморесок та музичних п'єс у виконанні кадетського духового оркестру³³.

Під час літніх канікул кадети, що відпочивали в таборі, також брали участь в культурних заходах, мали більше вільного часу для ігор та розваг. Так, у звіті про літній табір 1913 р. зазначалося, що у розпорядженні кадетів було приладдя для гри у кегельбан, крокет, городки, шахи, шашки тощо. Охочі зі старших курсів в індивідуальному порядку відвідували музичні концерти та театральні вистави, а молодші у супроводі вихователів – кінематограф та зоопарк. Група кадетів побувала на екскурсіях у Москві, Ярославлі та Костромі³⁴. Київський кадетський корпус також приймав у своїх стінах екскурсантів і з інших міст, зокрема у липні 1913 р. 34 кадети та 11 офіцерів із Сумського кадетського корпусу³⁵.

З початком Першої світової війни життя в корпусі змінилося. Різноманітні розважальні заходи було скасовано. Кадетів старшої роти разом з оркестром часто запрошували брати участь у похованні загиблих офіцерів, колишніх вихованців корпусу на Солом'янському цвинтарі. Кадети стали тікати до дієвої армії, у зв'язку з цим директор корпусу генерал-лейтенант О. Семашкевич у грудні 1916 року закликав батьків і опікунів не послаблювати нагляду за юнаками³⁶.

Після лютневої революції 1917 р. через труднощі з харчуванням вихованців петроградських кадетських корпусів Головне управління військово-навчальних закладів Тимчасового уряду 31 серпня 1917 р.

запропонувало директорів Київського корпусу прийняти на поточний 1917–18 навчальний рік тих петроградських кадетів щодо яких було клопотання батьків³⁷.

Невдовзі кадетські корпуси було передано під юрисдикцію Міністерства народної освіти, і вони стали гімназіями. В якості гімназії заклад продовжував існувати за часів УНР. Слід зазначити, що в цей період до керівництва гімназії для виконання надходили розпорядження як із Петрограда, так і від української влади.

Так, згідно з наказом Військового Генерального Секретарства УНР від 2 грудня 1917 р. на підставі Універсалу Української Центральної Ради, виданого в Києві 7-го листопада 1917 р., всім військовим школам, які існували на території Української Республіки, належало цілком підлягати тільки Українській Центральній Раді і спеціальному органу з військових справ – Військовому Секретарству. На розпорядження з боку уряду і відповідних урядових інституцій поза межами України не реагувати і продовжувати навчання в школах, підтримуючи зв'язок із відповідними українськими інституціями. А будь-які дії керівництва військових шкіл без узгодження зі шкільним відділом Військового Секретарства вважатимуться порушенням основних законів республіки і винні притягатимуться до відповідальності. Можливість навчатися у військових школах надавалася всім, хто має на те право і є громадянином Української Республіки, не залежно від національного походження³⁸. Для всіх вихованців військових гімназій було запроваджено нову тимчасову форму: під кокардою на військових кашкетах носити жовто-блакитну стрічку; погони безвідносно до звання – темно-блакитні суконні, обшиті жовтим кантом, а також нарукавні шеврони для позначення звання козака³⁹.

З іншого боку, за наказом начальника Головного управління військово-навчальних закладів (у Петрограді) від 16 січня 1918 р. у зв'язку з реорганізацією кадетських корпусів було також внесено корекцію до кадетської форми, а саме – скасовано погони та кокарди, всі металеві гудзики замінено на кістяні чи обшиті тканиною⁴⁰. Також надіслані загальні положення щодо внутрішнього і адміністративно-господарського розпорядку гімназій Військового відомства⁴¹.

Після повалення Центральної Ради і встановлення в Україні влади гетьмана П. Скоропадського наказом міністра народної освіти від 15 травня 1918 року О. Семашкевича поновили на посаді директора Київської св. Володимира гімназії⁴². Негативно оцінюючи рішення про передачу кадетських корпусів у підпорядкування Міністерства народної освіти і перетворення їх на гімназії, гетьман своїм наказом відновив в Україні корпуси, директор Київського кадетського корпусу О. Семашкевич отримав звання генерального значківця⁴³.

Вступна кампанія 1918–19 навчального року відбувалась за відсутності чітких правил прийому, які в той час тільки розроблялися осо-

бливою комісією при військовому міністерстві. Прохання батьків про переведення кадетів з інших корпусів керівництво не задовольняло, мотивуючи тим, що гімназія має реформуватися найближчим часом і вже передана до Міністерства народної освіти Української Держави. Особливо це стосувалося переводів кадетів з корпусів, що знаходилися за межами України, оскільки у зв'язку з політичним і військовим становищем відносини з останніми було розірвано⁴⁴. У вересні 1918 р. за постановою «Комісії по утворенню постійних військових шкіл та військових академій на Україні» прийому і переведенню в українські військові гімназії підлягали тільки діти українських громадян⁴⁵. Прохання про надання державних вакансій в українських корпусах кадетам російських корпусів, які отримували дворянські стипендії, не задовольнялися, оскільки в українських корпусах такі стипендії не були передбачені⁴⁶.

У той же час згідно з наказом начальника Головної шкільної управи від 19 вересня 1918 р. вихованців російських корпусів, які втікали з Росії у зв'язку з політичною ситуацією і їх знаходили на вулицях та на вокзалах, слід було тимчасово приймати до військових корпусів державним коштом, до окремих розпоряджень з цього приводу⁴⁷.

До того ж влада починає українізацію навчальних закладів усіх рівнів. У серпні 1918 р. виходить ухвалений Радою Міністрів закон про обов'язкове вивчення української мови, літератури, а також історії та географії України у всіх середніх школах з уведенням штатної посади вчителя української мови та літератури, а також позаштатних посад вчителя географії та історії України⁴⁸.

У той період серед вихованців кадетських корпусів та інших навчальних закладів почастішали випадки самовільного переходу на військову службу. З цього приводу головнокомандувач збройних сил Української Держави генерал граф Ф. Келлер видав наказ, яким заборонив начальникам військових частин, військових організацій і добровільних дружин приймати на службу вихованців середніх навчальних закладів і зокрема кадетських корпусів, без дозволу батьків⁴⁹. Однак військове міністерство все ж у разі потреби залучало кадетів до оборонних заходів. У грудні 1918 р. корпус отримав наказ Головної шкільної управи Військового міністерства сформувати з охочих кадетів 7-го класу (з 16-ти років, а до 17-ти років – тільки з дозволу батьків) сотню бой-скаутів у складі куреня виключно для тилової служби. У сотню було наказано призначити одного з командирів корпусу і вихователів⁵⁰.

Внаслідок внутрішньополітичної ситуації становище корпусу ускладнилось. Після перемоги антигетьманського повстання до влади в Україні прийшла Директорія. І хоча кадетський корпус у Києві продовжував свою роботу, учнів довелося розпустити по домівках, у приміщеннях корпусу розташувалися вояки армії УНР. У вересні 1919 р. Київ зайняла Добровольча армія Денікіна. Частина кадетів увійшла до

її лав. Під час загального відступу Добровольчої армії восени–взимку 1919 року було вирішено евакуювати Київський кадетський корпус до Одеси.

У 1920–1941 роках у колишній будівлі кадетського корпусу в Києві було розміщено піхотну школу РСЧА. Під час оборони міста восени 1941 р. весь склад школи загинув. За німецької окупації будівлю використовували як казарму. Під час наступу радянської армії приміщення було значно зруйновано авіацією. Відбудовано його було на початку 1950-х років.

Традицію виховання кадетських корпусів у радянський період було продовжено в Суворовських військових училищах, а після здобуття Україною незалежності – у військовому училищі ім. І. Богуна.

Отже, вивчення та використання документів, що відклалися у Державному архіві м. Києва, дає змогу чітко прослідкувати історію розвитку та становлення Київського Володимирського кадетського корпусу. Розглянуті документи свідчать, що Київський корпус посідав одне з чільних місць у системі військової освіти в Російській імперії і був престижним навчальним закладом. Навчання і виховання в ньому відбувалося на високому рівні. Слід відзначити також велику увагу, що приділялася питанню виховання молоді в кадетському корпусі під час короткого періоду української державності у 1917–1919 рр. Цей період в історії корпусу можна виділити в окрему тему для вивчення. Хоча в статті автор здебільшого торкається позитивних моментів і досвіду з історії корпусу, однак слід зазначити, що було і багато невирішених питань і проблем у тогочасній освітній системі загалом. Ще одним перспективним напрямом дослідження даної теми є вплив громадських та революційних рухів на кадетів і функціонування корпусу. Таким чином, тема історії розвитку Київського кадетського корпусу є перспективною для подальшого дослідження цих аспектів.

¹ Державний архів м. Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. 112, оп. 1, спр. 4, арк. 6.

² Советская военная энциклопедия; У 8 т. – Москва, 1977. – Т. 4. – С. 22.

³ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1, арк. 20.

⁴ Там само, арк. 39.

⁵ Там само, арк. 30, 30 зв., 31.

⁶ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 1 зв., 2.

⁷ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 7, арк. 9.

⁸ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 28, арк. 18.

⁹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 18, арк. 15–15 зв.

¹⁰ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1784, арк. 52.

¹¹ Там само, арк. 1–7, 19.

¹² Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 29, арк. 1.

¹³ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 208, арк. 3.

¹⁴ Там само, арк. 7.

¹⁵ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 740, арк. 18–23.

- ¹⁶ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 356, арк. 18.
¹⁷ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 740, арк. 3.
¹⁸ Там само, арк. 1.
¹⁹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1391, арк. 27, 27 зв., 28.
²⁰ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1393, арк. 104, 104 зв., 127.
²¹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 356, арк. 18.
²² Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 395, арк. 5.
²³ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 185, арк. 17.
²⁴ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1393, арк. 13, 13 зв.
²⁵ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 740, арк. 26.
²⁶ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 168, арк. 50.
²⁷ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 6а, арк. 16 зв., 17.
²⁸ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1321, арк. 9, 9 зв., 10, 10 зв., 11, 11 зв., 12.
²⁹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 32, арк. 3.
³⁰ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1256, арк. 2, 2 зв.
³¹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 356, арк. 18.
³² Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 740, арк. 21.
³³ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1970, арк. 53.
³⁴ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1784, арк. 46, 47.
³⁵ Там само, арк. 22.
³⁶ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 3, спр. 44, арк. 1.
³⁷ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 3, спр. 18, арк. 118.
³⁸ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 9, 9 зв.
³⁹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 10, 10 зв.
⁴⁰ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 6.
⁴¹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 13, 13 зв., 14.
⁴² Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 3, спр. 44, арк. 36.
⁴³ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 3, спр. 44, арк. 10 зв.
⁴⁴ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1915, арк. 53.
⁴⁵ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1915, арк. 60.
⁴⁶ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1915, арк. 131.
⁴⁷ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1915, арк. 353, 383, 451.
⁴⁸ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 73, 73 зв.
⁴⁹ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1912, арк. 55.
⁵⁰ Держархів м. Києва, ф. 112, оп. 1, спр. 1937, арк. 9.

Освещаются вопросы создания, функционирования Киевского Владимирского кадетского корпуса, места и роли его в системе образования Российской империи, а также его состояние во время революционных событий 1917–1919 гг. и периода украинского национально-освободительного движения.

Ключевые слова: военно-учебное заведение; Киевский кадетский корпус; воспитанники; успеваемость; преподаватели; офицеры-воспитатели; рапорты.

There are highlighted the aspects of establishing and functioning of the Kyiv St. Volodymyr Cadet School; its role in the educational system of the Russian Empire. The author describes its state during the Revolution events of 1917–1919 and the period of the Ukrainian Liberation Movement

Keywords: the military school; the Kyiv Cadet School; the students; the progress in studies; the teachers; the officers-tutors; the order.